

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

E

**Ekonomik ve Sosyal
Konsey**

Dağıtım
GENEL
E/CN.4/2005/101/Add.3
18 Ocak 2005
Orijinali: İNGİLİZCE

İNSAN HAKLARI KOMİSYONU
61. Oturum
Geçici gündemin 17 (b) gündem maddesi

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI

**Genel Sekreter Özel Temsilcisi Hina Jilani'nin İnsan Hakları Savunucularına İlişkin
Sunduğu Rapor**

EK

TÜRKİYE ZİYARETİ *

* Bu ziyaret raporunun özeti bütün resmi dillerde yapılmaktadır. Ekteki rapor, sadece takdim edilen dilde yapılmaktadır.

GE.05-11116 (E) 020305

İHOP'un notu: Bu raporun gayri resmi çevirisi İnsan Hakları Ortak Platformu için Selvet Çetin tarafından yapılmıştır.

Özet

Özel Temsilci; Hükümet yöneticileriyle, çok çeşitli insan hakları savunucularıyla, uluslararası, hükümetler arası kurumların ve Devletlerin temsilcileriyle görüştüğü, 2004 Ekim ayının 11'den 20'sine kadar süren bir Türkiye ziyareti gerçekleştirdi. Ziyaretin amacı, Türkiye'deki insan hakları savunucularının durumu ve rolünü değerlendirmektir.

Birinci bölümde, Özel Temsilci, Türkiye'deki insan hakları savunucularının çalıştığı yasal ve kurumsal ortamı tanımlamaktadır. Özellikle ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü alanlarında hükümet tarafından yapılan kapsamlı reform sürecini değerlendirmektedir. Bu süreci derinleştirme ve vakıflar ile sendikaları düzenleyen yasalara kadar genişletme ihtiyacının altını çizmektedir. Özel Temsilci, ayrıca ülkede insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ulusal politikaların ve kurumların gelişmesini de değerlendirmekte, fakat bunların uygun işlevlerini sağlamaları için bir takım çabalara ihtiyaç duyulduğunu da belirtmektedir.

İkinci bölümde, Özel Temsilci, Türkiye'deki insan hakları savunucularının kapasitesini ve faaliyetlerini engelleyen durumları incelemektedir. Özel Temsilci, insan hakları savunucularının durumundaki önemli düzelmeyi takdir etmekte, fakat yasal ortamdaki değişimlere rağmen, aktivistlerin, başta insan haklarına ilişkin kaygılarının propagandasını yapmak, STK oluşturmak, bilgiye erişim ve fon temin etme gibi alanlarda olmak üzere, faaliyetlerinde engellerle karşılaşmaya devam ettiklerini de belirtmektedir. Özel Temsilci, insan hakları savunucularının karşılaştıkları ağır cezalar ile kovuşturmaların sayısına ve birçok Türk otoritesinin insan hakları savunucularını düşman olarak algılayan zihin yapılarına ilişkin kaygılarını ifade etmektedir. Son olarak, Özel Temsilci, kanunen güvence altına alınmış hakların yerel düzeyde bütünüyle uygulanabilmesini sağlamak için reformların daha ileri bir kullanımına yönelik stratejiler oluşturma ihtiyacına işaret etmektedir.

Rapor, son dört yıl içinde insan hakları savunucularının durumundaki gelişmeyi takdir ederek sonuçlanmakta ve reform sürecinin insan hakları savunucularının durumunu ve ülkede bulunan insan hakları örgütlerine yönelik anlayışları değiştiren güçlü bir potansiyele sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak, reformlar bütün idari düzeylerde tam olarak uygulanmadan, bu değişimler eksik kalacaktır. Bu nedenle, rapor, reformların yerel düzeyde uygulanmasını sağlamak için bir takım tavsiyelerle son bulmakta ve böylece insan hakları savunucularının faaliyetlerine engel olan durumlara işaret etmektedir.

Ek

**GENEL SEKRETER ÖZEL TEMSİLCİSİNİN TÜRKİYE ZİYARETİNDE
HAZIRLADIĞI İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARINA İLİŞKİN RAPORU**

(11-20 EKİM 2004)

İçindekiler

İçindekiler.....	3
Giriş.....	4
I. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI'NIN ORTAMI:	5
REFORMLAR DÖNEMİ	5
A. Türkiye'deki İnsan Hakları Savunucularının Geçmişine Genel Bir Bakış	5
B. Uluslararası Yasal Çerçeve.....	6
C. Ulusal Yasal Çerçeve.....	6
1. Anayasal Değişiklikler	6
2. Yasama Reformları	6
D. İnsan Hakları Savunucularını Destekleyen Ulusal Kurumlar	10
1. Yeni Tutumlar	10
2. Yeni Girişimler.....	11
3. Kalıcı Boşluklar.....	12
II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ ÇALIŞMALARINA YÖNELİK KALICI ENGELLER	13
A. Savunucuların Kapasitesi	13
B. Savunucuların Durumlarındaki İyileşmeler.....	14
C. Kalıcı Engeller	15
1. İnsan Haklarına İlişkin Endişelerin ve Gözlemlerin Propagandasının Yapılmasına ilişkin Zorluklar ile Gösterilerin Denetimi.....	15
2. İdari Engeller.....	16
3. STK Faaliyetlerinin İzlenmesi	16
4. STK Amaçları	17
5. Erişimsizlik.....	17
6. Uluslararası İşbirliği ve Fon Temini	17
D. Tacizlerin Yeni Biçimleri	18
1. Yasal İşlemler.....	18
2. Ağır Cezalar	19
3. Mesleki Müeyyideler.....	19
E. Reform Uygulamasının Yerel Seviyede Olmayışı.....	19
Alternatif Yasal Hükümlerin Kullanımı.....	20
2. Yeni Hükümlerin Yorumlanmasındaki Sorunlar	20
F. Direnç Noktaları.....	21
III. EN ÇOK ETKİLENEN SAVUNUCU GRUPLARI.....	22
IV. SONUÇLAR VE TAVSİYELER	23

Giriş

1. İnsan Hakları Komisyonu'nun 2000/61 ve 2003/64 sayılı kararlarına uygun olarak, insan hakları savunucularına dair Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi, Türkiye'ye 11 Ekim'den 20 Ekim'e kadar süren bir resmi ziyarette bulundu. Özel Temsilci, uzatmalı davet ve ziyaret sırasındaki tam desteği için Türk Hükümeti'ne teşekkür etmektedir.

2. Özel Temsilci, ayrıca, ziyaretinin hazırlığında ve ziyareti süresince Dış İşleri Bakanlığı tarafından kendisine sunulan işbirliği için de şükranlarını bildirmektedir. Şeffaflığından ve kendisinden görüşme talep edilen hükümet yetkililerinin neredeyse tamamının uygun oluşundan ötürü Türk Hükümeti'ni takdir etmektedir. Özel Temsilci; Dış İşleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısıyla, İçişleri Bakanıyla, Anayasa Mahkemesi Başkanıyla, Yargıtay Başkan Vekiliyle, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısıyla ve diğer üst düzey Hükümet ve Parlamento üyeleriyle görüşme imkânı bulmaktan mutluluk duymuştur.

3. Özel Temsilci, Ankara dışında; Valilerle, Bölge Emniyet Müdürleriyle, Cumhuriyet Başsavcılarıyla ve Belediye Başkanlarıyla görüştüğü Diyarbakır, İstanbul ve İzmir'i de ziyaret etmiştir. Her bir ilin yerel otoritesinden gördüğü sıcak karşılamadan ötürü takdirlerini ifade etmektedir. Özel Temsilci, Birleşmiş Milletler Yerleşik Koordinatörü'ne ve personeline, seyahatin hazırlıkları ve gerçekleşmesi sırasındaki paha biçilmez katkılarından ötürü minnettar bulunmaktadır. Kendisiyle görüşen, deneyimlerini paylaşan ve çalışması için kendisine son derece yararlı bilgiler sağlayan geniş bir yelpazedeki sivil toplum üyelerine de şükranlarını bildirmektedir. Ayrıca kendilerini görüşme için uygun hale getiren uluslararası topluluğun temsilcilerine de teşekkürlerini bildirmektedir.

I. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI'NIN ORTAMI: REFORMLAR DÖNEMİ

4. Özel Temsilci, ziyaretinin, Türkiye'nin özellikle insan hakları alanındaki reformlarda belirginleşen demokrasinin gelişmesinde yeni bir evreye girdiği önemli bir dönemde vuku bulunduğunu bildirmektedir. Reformlara doğru bu yöneliş; insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli olan alanlardaki değişim umutlarını ve ülkedeki kurumsal gelişimin ilerleyişini destekleyen gerekli koşulların oluşturulması beklentilerini iyice güçlendirmiştir.

A. Türkiye'deki İnsan Hakları Savunucularının Geçmişine Genel Bir Bakış

5. 1990'lar boyunca, siyasal gerilimler ve Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde meydana gelen çatışmalar, insan hakları savunucuları için zor bir ortam oluşturdu. Silahlı PKK (Kürdistan İşçi Partisi) hareketine karşı koymak için Devlet tarafından benimsenen politika ve yöntemler, Türkiye'de sivil toplum açısından uzun süren ve ciddi endişeler oluşturdu. Çatışmalar sırasında yaşanan insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmak için çalışan bireyler ve kurumlar, çok yönlü engellerle ve çalışmalarına karşı ciddi düşmanlıklarla karşılaştılar. İnsan hakları savunucuları; Güneydoğu Anadolu bölgesindeki çatışmaların insan haklarının durumu üzerindeki dramatik sonuçlarını ve devlet politikalarının sorgulanmasının, sıklıkla, Devlete bir tehdit ve PKK destekçileri olarak algılandığını belirttiler. Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşlarının (STK) temsilcileri, avukatlar, doktorlar, gazeteciler ve daha birçok kişi; keyfi gözaltı, kötü muamele ve işkence, tehditler ve ayrıca kaybolma ile yargısız infazı da içeren ciddi insan hakları ihlallerinden zarar gördüler. 1987'den 2002'ye kadar olağanüstü hal altındaki bir bölgede, güneydoğuda durumu izleyen bu çalışmalar, olağanüstü hal yasalarıyla bölgesel otoritelere verilmiş aşırı güç kullanma yetkisinden ötürü orantısız bir şekilde etkilenenleri ortaya çıkarmaktadır.

6. Türkiye'deki bağımsız insan hakları örgütlerinin başlıcalarından biri olan ve insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmak için bir grup avukat ve insan hakları aktivisti tarafından 1986'da kurulan İnsan Hakları Derneği, 1990'lar boyunca karşılaştıkları sürekli düşmanlığı bildirmektedir. İHD, 1991'den 1998'e kadar, 12 temsilcisinin insan hakları faaliyetlerinden ötürü yaşamını yitirdiğini belirtmiştir. Diğer temsilciler ise tehdit edilmiş, hapsedilmiş, cezai kovuşturmayla uğramış ve işkence görmüştür. Ofisleri tekrar tekrar baskına uğramış, tahrip edilmiş ve keyfi olarak kapatılmıştır.

7. 2001 yılında Güneydoğudaki çatışmaların son bulması ve Türkiye'nin reformlara bağlanması, Devlet kurumlarıyla ülkede bulunan insan hakları topluluğu arasındaki ilişkilerde ümit verici bir değişim havası oluşturdu. İnsan hakları ihlallerinin genel olarak azaldığı ve geniş ölçekli yasama değişikliklerinin çalıştıkları ortamda önemli bir rahatlık oluşturduğu insan hakları savunucuları tarafından tasdik edildi.

B. Uluslararası Yasal Çerçeve

8. Türkiye, son dönemlerde iç reformlarla birlikte, Eylül 2003'te Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Mayıs 2004'te Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki Seçmeli Protokol başta olmak üzere, uluslararası insan hakları belgelerini onaylamıştır. Türkiye, ayrıca, Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek iki seçmeli protokolü de 2004'te imzalamıştır. Avrupa Konseyi belgeleriyle ilgili olarak da, özellikle, Bütün Koşullar Altında İdam Cezasını Yürürlükten Kaldırmaya İlişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 13 No'lu Protokol imzalanmıştır. Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü'nü ise henüz kabul etmemiştir.

C. Ulusal Yasal Çerçeve

9. Türkiye'deki insan hakları örgütlerinin faaliyetleri, birçok kanun ve yönetmelikle düzenlenmektedir. Anayasa'da belirtilen koşullardan başka, bu kanun ve yönetmelikler şunlardan oluşmaktadır: 2908 No'lu Dernekler Kanunu, 2762 No'lu Vakıflar Kanunu, Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu (TCK), Basın Kanunu, 2911 No'lu Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Yardım Toplama Kanunu, Polis Görev ve Salahiyetleri Kanunu ve kamu düzeni mevzuatı. Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de ve Evrensel olarak Tanınmış İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesi için Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Haklarına ve Sorumluluklarına dair bildiriye güvence altına alınan haklarla çatışan hükümler içeren bu kanunlar, geçmişte, çoğunlukla ulusal güvenlik gerekçesiyle, insan hakları savunucularının ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlamaktaydı.

10. 2001'den bu yana görev yapan son iki Hükümet etkili bir anayasal ve yasal reformlar serisi başlattılar. İnsan haklarının korunmasıyla ilgili olarak, birçok kez ifade edilen önemli ihmallere değışmektedir. Reformların sayısı, kapsamı ve hızı bütün gelişmeleri izlemeyi zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, Özel Temsilci, insan hakları savunucularının durumuyla ilgili olan birçok değışikliğı incelemektedir.

1. Anayasal Değişiklikler

11. 3 Ekim 2001'de, eski Anayasa'nın temel özgürlükleri kısıtladığı için ağır bir şekilde eleştirilen giriş kısmı ve 33. maddesi; ifade özgürlüğüne (26.md.), örgütlenme özgürlüğüne (33. md.), toplanma özgürlüğüne (34. md.) ve ölüm cezasını yürürlükten kaldırmaya ilişkin özgürlükçü hükümlerle değıştirildi. 2004 Mayıs ayında kabul edilen diğeri bir anayasal reformlar paketiyle de 90. madde gözden geçirildi ve imzalanan uluslararası sözleşmelerle Avrupa sözleşmelerinin iç hukukun üzerinde olduğu onaylandı.

2. Yasama Reformları

12. Ayrıca, dokuz adet yasama paketi son üç yıl içerisinde yasalaştırıldı ve yeni medeni kanun ile ceza kanunu kabul edildi. Reformlar, özellikle insan hakları savunucularının çalıştığı çerçeveye ilgili olarak temel özgürlüklere ilişkin önemli kanunları içermektedir.

İfade Özgürlüğü

13. Geçmişte, medeni kanun ve seçim kanunu ile dernekleri, basını ve internet medyasını düzenleyen yasalar; özellikle basın açıklamalarının yayınlanması, insan hakları ihlallerinin raporlaştırılması ya da ülke genelindeki insan hakları durumuna ilişkin farkındalığın artırılması gibi insan hakları faaliyetlerine engel olan ifade ve bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin kısıtlamalar içermekteydi.

14. İnsan hakları savunucularının kovuşturulmasında sık sık kullanılan Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesi şu anda değiştirilmiş durumdadır. Özellikle birinci reform paketi, Ceza Kanunu'nun 159. maddesiyle "Devleti ve Devlet kurumlarını küçük düşüren ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğünü tehdit edenleri altı aydan 3 yıla kadar cezalandırmayı sağlayan azami cezayı düşürmüştür. Yedinci reform paketi, asgari cezayı 1 yıldan altı aya düşürmüş ve maddenin kapsamını, kurumları "küçük düşürmek" ve "alay etmek" için değil, sadece eleştiri amacıyla söylenen fikirleri dışarıda tutacak şekilde daraltmıştır. Yedinci reform paketinde, 169. madde (Terörist kuruluşlara yardım ve yataklık), maddenin kapsamında içerdiği "herhangi bir şekilde terörist kuruluşların operasyonunu kolaylaştıran eylemler" şeklindeki hükmün çıkarılmasıyla daraltılmıştır. Son olarak, "düşmanlık ve nefreti teşvik etmeyi" cezalandıran 312/2 No'lu madde, cezaları kaldırarak ve suçun temel unsurunu "kamu düzenini tehlikeye atma" şeklinde oluşturarak değiştirildi.

15. Yasama reformları, ayrıca, Terörle Mücadele Yasası'nda bulunan ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlamalara da yöneldi. Özellikle, yedinci paket; Terörle Mücadele Yasası'nın "terörist kuruluşu yardım ve yataklık etme"ye ilişkin 7. maddesine "şiddete ya da diğer terörist düşüncelere başvurmayı teşvik etmek" şeklinde bir sınırlama ekleyerek birinci paket tarafından yapılan değişiklikleri güçlendirdi. Terörle Mücadele Yasası'nın "Devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda yapma"ya ilişkin 8. maddesi, altıncı reform paketinin parçası olarak yürürlükten kaldırıldı.

16. 2003 yılı Ocak ayında, bütün bildirilerin ve basın açıklamalarının, yayınlanmasından 24 saat önce, en yüksek sivil yerel otoritenin kontrolüne sunulması zorunluluğu yürürlükten kaldırıldı. Bildirilere ve yayınlara, hala, en yüksek sivil yerel otorite tarafından bazı durumlarda el konulabilmektedir; fakat bu bildiri ve yayınlar 48 saat içinde bir karar vermek durumunda olan asliye hukuk mahkemelerine 24 saat içinde iletilmek zorundadır.

17. Süreli yayınların sahiplerini, editörleri ve yazarları; kaynaklarını, bilimsel ve sanatsal çalışmalarını açıklamaya zorlamayı önlemek için dördüncü reform paketiyle değiştirilen Basın Kanunu'nun 15. maddesi, kanunun ahlaki ilkelerin temeli üzerine neşriyatı yasaklayan 426. maddesinin kapsamının dışında tutuldu. 9 Haziran 2004'te yeni bir basın kanunu (Kanun No: 5187) yasalaştırıldı. 2004 yılında, Devlet televizyonu ve radyo kanalları, 2002 yılının Ağustos ayındaki kanunun gereği olarak Türkçeden başka dillerde yayınlara başladı.

18. İnsan hakları savunucuları, bu kapsamlı reformlardan memnuniyet duyarken; yasadaki değişikliklerin, faaliyetlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları ifade özgürlüğünü güvence altına almada etkisiz kalabileceğine yönelik endişelerini de dile getirmektedirler. Özellikle, "Devlet organlarını küçük düşürme ve hakaret etme"ye ilişkin cezaları indiren 159. madde değişmekte, fakat "Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi'ni ya da Hükümetin veya Devletin güvenlik güçlerinin manevi şahsiyetini ya da yargı teşkilatının manevi şahsiyetini" eleştirmeyi suç saymaya devam etmektedir. Benzer şekilde, insan hakları

savunucuları, cezalandırılabilir suçların kapsamını daraltan 9 Ağustos 2002 tarihli değişikliğin, hakaret etmek maksadıyla oluşan durumlar gibi, hala ifade özgürlüğünü sınırlayacak şekilde yorumlanabileceğinden endişe etmektedirler. 26 Mayıs 2003 tarihinde yapılan “Türkiye’de İnsan Hakları” başlıklı bir panelde yaptığı bir konuşma nedeniyle, İHD Elazığ Şube Başkanının 8 Aralık 2003 günü değiştirilmiş 159. madde kapsamında uğradığı cezai kovuşturma gibi eylemlerin ışığında düşünüldüğünde, bu endişeler haklılık kazanmaktadır.

19. Geçmişte bu tür yazım şekillerinin barışçıl düşünce ifadelerini ya da karşı görüşleri cezalandırmak için kullanıldığına işaret eden insan hakları savunucuları tarafından, 2001 yılında Anayasa’nın 26. maddesinde ortaya konulan “ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu güvenliğini, Cumhuriyet’in temel niteliklerini ve Devletin bölünmez bütünlüğünü korumak amacıyla...” ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlamalara yönelik endişeler de dile getirilmiştir

Toplanma Özgürlüğü

20. Eskiden kamusal gösterinin ifadesine engel olan barışçıl amaçlı toplanmaya ilişkin mevcut sınırlamalar gevşetilmiştir. 2002 Ekim ayında, Kamusal Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine dair Kanun’un uygulanmasına ilişkin düzenleme, gösteri düzenlemek için gerekli olan izin zamanını 72 saatten 48 saate indirmeyi onayladı. Yedinci reform paketi, Valilerin “işlenebilecek açık ve yakın bir suç tehlikesi”nin varlığı gibi durumlarda toplantıları yasaklama ya da erteleme yetkilerini sınırlandırdı.

21. Özel temsilci bu tür serbestleştirmelerden memnun olmakta; fakat özellikle kamusal gösterilerin yapılabileceği yerler hususunda (kanun, herhangi bir kamu binasından ya da anayol geçişlerinden 300 metre uzaklıkta olmasını şart koşmaktadır) bazı sınırlamaları muhafaza eden kanunu da belirtmektedir. Kamusal dikkati çekmek için doğal bir çabayla yapılan gösteriler ve basın açıklamaları ile onların vatandaşlara ulaşma kabiliyetini en aza indirmek için kalabalık caddelerden ve alanlardan uzak tutan kısıtlamalar hakkın amacını ihlal olarak görülebilmektedir.

Örgütlenme Özgürlüğü

22. İnsan hakları kurumlarının kurulmasını ve faaliyetlerini ciddi şekilde aksatan mevcut sınırlayıcı rejimin yerine geçen ve örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen yeni kanun, insan hakları savunucularının çalışması için çok önemlidir. Yeni kanundaki birçok önemli değişiklik, derneklerin kurulmasına ve gelişmesine yardımcı olacak ve onların artık bir tehlike olarak görülmemelerini sağlayacaktır.

23. Özel Temsilci, özellikle, mevcut kanunun 5. maddesinin yürürlükten kaldırıldığını ve azınlıkların himaye edilmesi gibi STK’ların “kültürel” amaçlarını içeren hedeflerinin izin kapsamını genişleten 30. maddeyle değiştirildiğini bildirmektedir.

24. Derneklerin kurucuları ve üyelerine yönelik sınırlamalar gevşetilmiştir. STK tüzükleri basitleştirilmiştir ve standart bir tüzük modeli geliştirilmektedir.

25. Devlet otoritelerinin STK faaliyetlerine müdahale etme imkânı da sınırlandırılmıştır. Güvenlik güçlerinin, yalnızca önceden alınan bir emirle STK’lara girmesine izin verilecektir. Valiler, olağandışı durumlarda alınabilecek müeyyidelerden önce, STK’lara bir düzeltme

imkânı sağlamak için, öncelikle yazılı bir uyarı yapmak zorunda olacaktır. Cezaya sebebiyet veren ihlallerin listesi azaltılmıştır.

26. Yeni kanun, ayrıca, uluslararası işbirliğini de serbest bırakmaktadır. Yabancılarla toplanmak için izin alınması gerekliliği kalmamıştır ve ulusal STK'ların yurtdışında şube kurması ya da uluslararası STK'ların Türkiye'de şube açmasına ilişkin prosedürler basitleştirilmiştir. Yurtdışından fon almak için, sadece ilgili otoriteye önceden bilgi verilecektir. Ancak bu hükümlerin bazıları, anayasanın esaslarına aykırı bulunduğu için Cumhurbaşkanı'nın vetosuyla sonuçlandı.

27. Bununla birlikte Özel Temsilci, bu değişimleri insan hakları kurumlarının durumunu iyileştiren dikkate değer bir adım olarak takdir etmekte ve yasama reformlarının, kendisinin Hükümetin bazı düzeylerinde hala devam ettiğini belirttiği, insan hakları savunucularının düşmanlar olarak algılanışında bir değişikliğe eşlik edeceğini ummaktadır.

28. Ayrıca belirtilmelidir ki, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin yeni kanun dernekler şeklinde teşekkül etmiş STK'lara uygulanmaktadır. Vakıflar ve dini cemaatler, aşırı sınırlayıcı tüzüklerle düzenlenmeye ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetlenmeye devam etmektedir. İşkence üzerine çalışan Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nı da içeren bazı insan hakları kuruluşları vakıf olarak kurulmuştur. Vakıfları düzenleyen mevcut yasayla ilgili problemlerden birisi, bir vakıf kurmak için yüksek miktarda finansal kaynağın gerekli olması ve buna mukabil fon bulma konusunda sınırlamaların olmasıdır.

29. Özel Temsilci'nin ziyareti sırasında, yeni kanun henüz yasalaştırılmamıştı ve dernekler hala 2908 No'lu Kanunun sınırlayıcı rejimi tarafından düzenlenmekteydi. Özel Temsilci, daha sonra, Parlamento'nun kanunu kabul ettiğini bildirmekten memnuniyet duymaktadır.

Terörizmle Mücadele Mevzuatı

30. Örgütlenme ve ifade özgürlüğü haklarına ilişkin sınırlamalardan başka, insan hakları savunucuları, özellikle terörle mücadele mevzuatının kullanılmasından zarar gördüler. Terörle Mücadele Kanunu, şiddet içermeyen eylemleri uygulama alanının dışında tutmak için değiştirildi. Özel Temsilci, insan hakları savunucularını kovuşturmak için kullanılan devlet güvenlik mahkemelerinin, 2004 yılındaki anayasal değişiklik paketinin bir parçası olarak kaldırılmasından memnuniyet duymaktadır.

Sendika Mevzuatı

31. 1980'lere kadar uzanan sendikaları düzenleyen mevzuat, uluslararası standartlara uygun değildir ve revize edilmemiştir. Kolektif eylem oluşturma ve kolektif eyleme katılma hakkı yasal olarak tanınmasına rağmen, sendikalara, diğer durumlarda bu hakkın etkisini azaltan sınırlayıcı sistem uygulandı. Adayların bir sendikada çalışma ehliyeti kazanmak için sektörlerinde en az 10 yıl çalışmak zorunda oldukları bilgisi, Özel Temsilcinin dikkatine sunuldu. Bir sendikaya katılmak isteyen bireyler, üyeliklerini bir noterde yüksek bir ücretle yaptırmak zorundadırlar. Dernekler Dairesi tarafından denetlenen derneklerin aksine; güvenlik güçlerinin gözetimi altında bulunmaya devam etmekte olan sendikalar, toplantı ve gösteri düzenlemek için resmi izin temin etmek ve görüşmelerinin polis tarafından izlenmesine ve kayıt altına alınmasına izin vermek zorundadırlar.

32. Grev hakkı, resmi olarak tanınmasına rağmen, uygulamada sınırlandırılmaktadır. Genel grevler ve dayanışma grevleri ile iş yavaşlatmalar yasaklanmaktadır ve başta kamu hizmetleri (kamu taşımacılığı, sağlık hizmetleri ve öğretmenler) olmak üzere, birçok sektörde grevler yasaklanmaktadır. Ayrıca, toplu görüşme hakkı da sınırlandırılmakta ve toplu görüşmelere yalnızca birkaç sendikanın katılmasına izin verilmektedir.

33. Özel Temsilci, Hükümet'in; reformun işleyişi ve kapsamında ifade edilen değişim taahhüdünü takdir etmektedir. Ancak, yukarıda belirtildiği üzere, insan hakları savunucularının çalışmalarıyla ilgili bazı alanlarda, reformlar sınırlamaları gevşetmekte, fakat kaldırmamaktadır. Dolayısıyla, bu reform sürecinin tamamlanması için daha ileri derecede iyileştirmeler gerekmektedir.

D. İnsan Hakları Savunucularını Destekleyen Ulusal Kurumlar

34. Hükümet, reform sürecinin yanında, insan hakları konularına ilişkin politikalarına yönelik bir taahhüt de ortaya koydu. Reform sürecinin parçası olarak, insan haklarını korumak için ulusal kurumları geliştirmeye başladı. Anayasal ve yasal reformlardan faydalanan mevcut yargı kurumları, temel özgürlüklerin koruyucuları olarak çalışmaya başladı.

1. Yeni Tutumlar

35. 2001 yılı Ekim ayındaki Anayasa revizyonunu takiben, Anayasa Mahkemesi'ne (yasamanın anayasaya uygunluğunu denetlemek için 1962 yılında kuruldu), Mahkeme'nin bireysel özgürlükleri korumasını kuvvetlendiren, 1980 askeri darbesinin ardından geçirilen 600 kanunun anayasaya uygunluğunu inceleme yetkisi verildi. Ayrıca, Türkiye tarafından imzalanan, özellikle insan haklarıyla ilgili uluslararası antlaşmaların, Türk hukukuna doğrudan uygulanabileceği ve iç hukukla çatışması durumunda, uluslararası antlaşmaların öncelikli olacağı konusunda Özel Temsilci bilgilendirildi.

36. Türk yargı sisteminde, geleneksel olarak, bir temyiz düzeyinin yokluğundan ötürü, Yüksek Türk Yargısını temsil eden Yargıtay, temyiz mahkemesinin görevini yapmıştır. Ancak, 2004 yılında davaların esaslarını incelemek için kanunla temyiz mahkemeleri kuruldu.

37. Yargıtay'ın uluslararası standartlara atıf yapan kararlar yayınlarak temel özgürlüklerin koruyucusu rolünü çok olumlu bir şekilde yerine getirmeye başladığı konusunda Özel Temsilci bilgilendirildi. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın İzmir şubesi; Ceza Kanunu'nun 159. maddesi kapsamında, maddede yapılan değişikliklerle hakaret etme kastının bulunması zorunluluğunun dikkate alınmamasına dayanarak, "Adalet Bakanlığı'na hakaret etme" gerekçesiyle Eylül 2004 yılında kendilerine verilen bir mahkûmiyet kararını, Mahkeme'nin temyizde bozduğunu Özel Temsilciye bildirdiler. Yargıtay Başkanvekili ve birçok insan hakları savunucusu, Mahkeme'nin bu yeni tutumunun; alt derece mahkemelerinin yasallığın takibinde uyguladıkları değerlendirmelerinde bu standartları da kullanmalarıyla sonuçlanacağına ilişkin umutlarını ifade ettiler. Özel Temsilci; adli tatbikatın, savunucuların insan haklarının korunmasına yönelik faaliyetlerine engel olmak, onları yıldırma ve cezalandırma anlamlarına gelecek şekilde kullanılması konusunun yarattığı rahatsızlık için bu umudun özel bir anlamı olduğunu düşünmektedir.

38. Özel Temsilci, 1990 yılında kurulan Meclis İnsan Hakları Komisyonu'nun Başkanıyla görüştü. İzleme mekanizması olarak görev yapan Komisyon, Parlamentodaki koltuk dağılımını yansıtan 24 üyeden oluşmaktadır. Komisyon; gözaltı merkezlerine ve

hapishanelere yerinde ziyaretler düzenler, iddia edilen insan hakları ihlallerine ilişkin bireysel başvuruları kabul eder ve inceler ve harekete geçmeleri için ilgili kurumlara ya da bakanlıklara iletilen raporlar yayımlar. İnsan hakları savunucuları, bu kurumun STK'larla diyaloga açık olduğunu belirtmektedirler.

2. Yeni Girişimler

39. 2001 yılında, Hükümet tarafından, insan hakları alanındaki girişimlerin uygulamasını da içeren insan hakları sorunlarını denetlemek ve insan hakları üzerine çalışan özel ve kamusal yapıların koordinasyonunu sağlamak göreviyle, Başbakanlık binasında İnsan Hakları Başkanlığı kuruldu.

40. Hükümetin insan haklarından sorumlu kişisi olan Başbakan Yardımcısı/Dış İşleri Bakanı; Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı müsteşarlarını bir araya getiren İnsan Hakları Yüksek Konseyi'ne başkanlık eder. Konsey, üst düzey hükümet yetkililerinden ve Barolar Birliği, Hekimler Birliği gibi STK temsilcilerinden oluşan bağlı bir kurum olan İnsan Hakları İstişare Konseyi'nin raporlarını denetler. İstişare Konseyi, Hükümetin değerlendirmesi için, insan hakları politikasına ve uygulamasına ilişkin tavsiyeler oluşturur.

41. Görüşmeleri sırasında Özel Temsilci, İnsan Hakları Başkanlığı'nın, 2003 yılında insan haklarına ve ihlallerin bildirilmesi için kullanılacak mevcut mekanizmalara yönelik bir farkındalık kampanyası düzenlediği konusunda bilgilendirildi. Halkı il insan hakları kurullarına başvurmaları için özendirilen afişler bastırılmış, insanların ihlalleri bildirmeleri için şikâyet kutuları aracılığıyla ya da internet üzerinden teslim edebilecekleri soru formları oluşturulmuştur.

42. İnsan Hakları Kurulu, il ve mahalle düzeylerinde insan hakları ihlali iddialarını soruşturmak ve tespitlerini gerekli idari ya da yasal eylem için yetkili otoritelere iletmek üzere 2001 yılından beri faaliyette bulunan İnsan Hakları Kurullarına da referans oldu. Onlar ayrıca yerel düzeydeki insan hakları eğitiminden de sorumludurlar. Valinin ya da vali yardımcısının başkanlığında toplanan kurulların üyeleri şunlardan oluşmaktadır: Belediye başkanını da içeren diğer devlet dairelerinin temsilcileri, İl Genel Meclisi'nin temsilcileri, Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen siyasi partilerin yerel temsilcileri, üniversite rektörleri, Hükümet tarafından belirlenmiş bir avukat, ticaret ve sanayi odasından ve sendikalardan birer temsilci, Valilikçe belirlenmiş bir medya temsilcisi, Muhtarlar Birliği'nin Başkanı, Vali tarafından belirlenmiş bir okul-aile birliğinin temsilcisi, İl Baro'su ve Hekimler Odası ile Valilikçe belirlenmiş en az 3 STK.

43. Resmi kaynaklara göre, 931 kurul oluşturulmuştur. Her kurulun, başvuruları incelemekle sorumlu bir başvuru masası bulunmaktadır. Kurullar aylık toplantılar düzenler ve İnsan Hakları Başkanlığı'na üç ayda bir rapor verirler.

44. Derneklerin denetimi, güvenlik güçlerinden İçişleri Bakanlığı bünyesinde yeni kurulmuş olan Dernekler Dairesi Başkanlığı'na aktarıldı. İnsan hakları savunucuları, evrensel olarak kabul edilmiş bu sistemin, STK'ların ve derneklerin denetiminden polislerin ve güvenlik güçlerinin sorumlu olduğu eski sisteme nazaran olumlu bir gelişme olduğunu ifade etmektedirler.

45. Yeni kurulan Adalet Akademisi, Temmuz 2003'te hâkim ve savcı adaylarını eğitmeye başladı. Uluslararası hukuka ve insan haklarına özel bir önem verildi ve insan haklarına ilişkin manüeller ile el kitapları dağıtıldı. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'nın personeline, avukatlara ve noterlere yönelik eğitim imkânları sağlandı.

46. Yerel düzeydeki polis eğitimlerinin insan hakları konusunu da içerdiği hususunda Özel Temsilci bilgilendirildi. İzmir'de, polis eğitim manüelleri insan hakları üzerine bir bölüm içermekte ve Bingöl'de emniyet müdürlüğü insan hakları ihlallerine ilişkin farkındalığı artırmak ve onlarla mücadele etmek için broşürler oluşturmaktadır.

3. Kalıcı Boşluklar

47. Bu ümit verici girişimlere rağmen, Özel Temsilci, bu kurumların bazılarının fiili bir şekilde işlemeye başlamadığını ve diğerlerinin de ciddi eksiklikleri olduğunu belirtti. Bazı bölgelerde insan hakları kurulları resmen oluşturulurken, diğer yerlerde henüz toplanamamakta ya da düzensiz bir şekilde toplanmaktadır. İnsan hakları savunucuları bu kurullara katılma noktasında büyük bir isteksizlik olduğunu ve Devlet temsilcileri tarafından yapılan ihlallerle ilgilenen bir Devlet kurumunda bulunmanın sorgulandığını açıklamaktadırlar. İnsan hakları savunucuları, özellikle, bu kurulların bağımsızlığını ve niteliğini sorgulamaktadırlar.

48. Özel Temsilci, bu kurulların titiz bir incelemesinden sonra, güvenlik güçlerini dışarıda tutan reformlara rağmen, bu kurulların oluşması ve seçilmesi sürecinin sorun oluşturmaya devam ettiğini gözlemlemektedir. Kurul üyelerinin büyük çoğunluğu Devlet ya da iktidardaki siyasi partinin temsilcilerinden oluşmakta ve diğer üyeler ise Vâlinin takdiriyle seçilmektedir. Çoğunlukla, insan haklarına ilişkin çok az bir bilgisi ya da tecrübesi olan STK'lar kurullara katılmak için davet edilmekte ve kurullara yönelik seçimin, insan haklarına ilişkin bir ilgi ve bağlantıdan çok, büyük ölçüde siyasi aidiyetler ya da hesaplar temelinde yapıldığına ilişkin kaygılar bulunmaktadır. İnsan hakları STK'larının yanı sıra, sivil toplumun diğer sektörlerinin de bu kurullarda bulunmasının bazı faydaları olabilmesine rağmen, bu kurulların temel amacı insan hakları sorunlarına odaklanmak ve şikâyetçi olunan ihlallerle ilgilenmektir. Bu kurulların üyelerinin uzmanlık, deneyim ve ilişkileri, çalışmalarının niteliğini eninde sonunda belirleyecek ve kuruluşlarının amacını gerçekleştirmede başarı sağlayacaktır. Şu an için bu beklenti, gerçekleşme ihtimalinden uzak gibi görünmektedir.

49. Kurulların çalışma biçimi de ayrıca sorunludur. Kurullar, toplantıların gündemini kontrol eden Vâlilerin başkanlığında toplanmaktadır. STK'ların ayrıldığı ve çok az sayıda insan hakları uzmanının bulunduğu bu kurulların kompozisyonu ışığında, incelenen vakalara oy çokluğuyla karar verilir. Ek olarak, kendilerine ait bütçeleri olmayan bu kurullar, kendilerine ofis ve sekreteryaya desteği sağlayan Vâliliklere bağlıdırlar.

50. Bağımsızlıklarının ve çoğunlukla insan hakları temelli bir yaklaşımlarının olmamasının bir sonucu olarak, İnsan Hakları Derneği'ni ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nı da içeren birçok Türk insan hakları STK'sı kurullara girmeyi kabul etmemektedir. İnsan hakları savunucuları, Devletin kendilerini bu sürece katma noktasındaki isteğinin gerçekliğini de birçok kere sorguladılar. STK'lar, kendilerini kurullara davet eden Valiliğin, eş zamanlı bir biçimde, kendilerine karşı sorgulama girişimlerinde bulunduğunu da belirttiler. Örneğin, 2002 yılında İnsan Hakları Derneği'nin İzmir şubesi, Vali'den kurullara katılma yönünde bir davet

aldı. Fakat aynı hafta içinde, polis derneğın ofisini bastı ve derneğın dosyaları ile bilgisayarlarına el koydu.

51. Özel Temsilci görüşmeleri sırasında, üç yıldır faaliyette olmalarına rağmen birçok kurulun yalnızca birkaç vaka aldığını öğrendi. Bingöl Vali Yardımcısı, şu ana kadar yalnızca dört ya da beş şikâyet başvurusu aldıklarını bildirdi. Bazı resmi yetkililer tarafından yapılan açıklamalara karşın, Özel Temsilci, bu ifadelerin insan hakları sorunlarının yokluğunu yansıttığına inanmamakta ve bunların daha çok sistemin farkındalığının olmadığını ya da sisteme güvenilmediğini yansıttığını düşünmektedir. Özel Temsilci, ayrıca, bu kurullara bildirilen vakaların bir kısmının insan hakları ihlalleriyle ilgili vakalar olmadığını, daha çok kent meclisinin arabuluculuğu için yapılan vakalar olduğunu belirtmektedir.

52. Hükümet tarafından insan hakları alanında atılan olumlu adımlara yönelik bir başka sınırlama da, derneklerin denetlenmesi yetkisinin güvenlik güçlerinden alınması işleminin henüz tamamlanmamış olmasıdır. Bazı alanlarda, özellikle İstanbul ve Ankara'da dernekler, geçici olarak güvenlik güçlerinin denetimi altında kalmaya devam etmektedir. Önceki düzenlemeyle yeni kurulan Dernekler Başkanlığı'na aktarılan dernekleri denetlemek ve teftiş etmek görevi, bu görev aktarımının gerçekleştiği yerlerde resmi yetkililerin sorumluluğundadır. Bir yapı değişiminin olduğu inkâr edilemez, ancak bu çalışmaların reformların özüne uygunluğunu takip eden Başkanlığın zihin yapısını, sürekli çabalarla sağlamlaştırması gerekmektedir.

53. Girişimleri teşvik etmesine rağmen, Özel Temsilci, ülke genelinde insan haklarını izleyecek ve serbestçe incelemeler yapacak bağımsız bir insan hakları organının bulunmadığını belirtmektedir. Meclis İnsan Hakları Komisyonu övülmeye değer çalışmalar yapmakla birlikte, bu kurum, doğal olarak, bağımsız bir insan hakları kurumu olarak düşünülemez. Oluşumunun yanı sıra; bir tasarıyı yasamaya sunmadığı, yasa taslağı hazırlanırken kendisine danışılmadığı ve kendi soruşturma yetkisi olmadığı için Komisyon'un gücü sınırlıdır. Özel Temsilci, ayrıca, 2001 yılında taslağı geçirilen ancak henüz yasalaştırılmayan, sivil toplum ile otoriteler arasında bağımsız ve tarafsız bir arabulucu olarak bir hakem(lik) oluşturulmasına ilişkin kanunu da bildirmektedir.

II. İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ ÇALIŞMALARINA YÖNELİK KALICI ENGELLER

A. Savunucuların Kapasitesi

54. Özel Temsilci, ziyareti esnasında, sayıları ve heyecanları dikkate değer bir sivil toplum temsilcileri kitlesiyle görüştü. Zor koşullara rağmen, Türkiye'deki insan hakları hareketinin canlılığından etkilendi. STK'lar dava dokümanlarını, ülke içinde ve dışında artan sorunları belgelemekte ve belirli konulara odaklanan geçici platformlar yaratarak ulusal çapta insan hakları savunucuları ağı oluşturmaktadırlar. Birçok Türk insan hakları kurumu, tanınmış uluslararası insan hakları kurumunun ya da STK'nın üyesidir veya onlarla işbirliği halindedir. Bu tür işbirlikleri, onların Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu gibi uluslararası insan hakları organlarına girmelerine imkân sağladı.

55. Türkiye’de, iller düzeyinde dağılmış ve ülke genelinde faal olan gerçek ve aktif bir insan hakları topluluğunun bulunması Özel Temsilciyi cesaretlendirmiştir.

56. Türkiye’deki insan hakları savunucularının çoğunluğu; kurumların, derneklerin, vakıfların, meslek odalarının ya da sendikaların içinde çalışmaktadır. Bireysel olarak ya da serbest, geçici ve konu-temelli olan platformların üyeleri olarak çalışanlar da vardır. Çoğu öğretmen olan birkaç memur da bulunmakla birlikte, savunucuların ezici bir çoğunluğu sivil toplumdandır. Türk savunucular; geniş çaplı birçok harekete yol açan avukatlar, insan hakları aktivistleri, sağlıkçılar, sendikacılar, öğrenciler, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar ve akademisyenleri de içeren değişik geçmişlerden gelmektedirler.

57. Savunucular; çoğunlukla ifade özgürlüğü, adil yargılanma, işkence ve kötü muamele ve demokratik hakları içeren kişisel hakların korunması için STK’larla birlikte geniş bir zeminde çalışmaktadırlar. Bazı kurumlar; başta azınlık hakları, dil hakkı, eğitim ve çalışma hakkı olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerine de çalışmaktadır. Kadın sorunları da ayrıca sivil toplum içinde iyi temsil edilmektedir. Özel Temsilcinin görüştüğü STK’ların tam listesi, bu raporun ekinde görülebilir.

Kutuplaşma

58. Özel Temsilci, hem insan hakları savunucuları hem de otoritelerle yaptığı konuşmalar sırasında, son derece kutuplaşmış bir atmosfer gözlemledi. Özel Temsilciye; 1980’ler ve 1990’lar’da, birçok kuruluşun, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki şiddete karşı koyma sırasında işlenen suçları açığa çıkaran ve silahlı Kürt hareketini de gündemlerinin bir parçası olarak alan ve Kürt halkı da dâhil, insan haklarına bütünüyle saygı duyulmasını talep eden aktif bir pozisyonda olduklarının altı çizildi. Bu sıfatlarına ve barışçıl aktivitelere rağmen, savunucular, birçok kişi tarafından silahlı grupların taraftarı olarak algılandılar ve bu yüzden hedef haline geldiler. Bu şekilde kutuplaşmış bir atmosferin etkileri uzun sürmekte ve tesirleri bugün de hissedilmeye devam etmektedir. Karşılıklı şüpheler muhafaza edilmekte ve birçok kuruluş, değişimleri tasdik etmekle birlikte, Hükümetin girişimlerinin gerçekliğine yönelik uyarı ve kaygılarını da açıklamaya devam etmektedir.

B. Savunucuların Durumlarındaki İyileşmeler

59. Savunucular, özellikle silahlı çatışmalar son bulduktan sonra, durumlarının iyileştiğini onaylamakta ve yasama reformlarının rahatlatıcı etkisinden memnuniyet duymaktadırlar. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki olağanüstü durumun, 2002 yılında bütünüyle kaldırılması da, savunucuların durumunda olumlu bir etki yapmıştır. Tarihi 1998’lere kadar uzanan öldürmeye teşebbüsün son meşhur örneği, İnsan Hakları Derneği’nin başkanırken saldırıya uğrayan Akın Birdal’dır. Savunuculara karşı yapılan saldırılar, işkence, kötü muamele ve tecavüz durumları da azalmıştır.

60. Son iki yılda; kurumların basılması, ofislerin kapatılması ve materyallere el konulması gibi durumlar da azalmıştır. Son baskın bilgileri, 2003 yılı Aralık ayında, İnsan Hakları Derneği’nin Van ve Hakkâri şubelerinin basılmasıdır. 1990’larda yaygın olan ofis kapatma uygulaması, görünür bir şekilde son bulmuştur.

61. Savunucular, genel olarak, kişisel güvenliklerinin arttığını bildirmekte; fakat engellerden ve öldürmeyi, tecavüzü ve işkenceyi açıkça hedeflemeyen, ancak yasal eylem, hakaret ve

cezalar yoluyla daha sinsice tedbirlerle yapılan misillemelerden zarar görmeye devam ettiklerini de vurgulamaktadırlar.

C. Kalıcı Engeller

1. İnsan Haklarına İlişkin Endişelerin ve Gözlemlerin Propandasının Yapılmasına İlişkin Zorluklar ile Gösterilerin Denetimi

62. Özel Temsilci, rapordaki yorumlarında; insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik sivil toplum faaliyetlerine ilişkin, ilgili otoritelere talimatlar veren İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan 3 genelgeye atıfta bulundu. Özel temsilci; bu genelgelerdeki talimat ve yönergeleri önemli ve olumlu tedbirler olarak gördüğünü ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik STK faaliyetlerine ya da barışçıl sivil eylemlere ilişkin güvenlik güçleri ile diğer Devlet daireleri tarafından benimsenen uygulamaları Hükümet'in düzeltmeye çalıştığını gösterdiğini bildirdi. Ancak Özel Temsilci aldığı bilgilerden, Bakanlık tarafından yayınlanan yönergelere uyulması hususunda hala bir kararsızlığın bulunduğu ve bu yönergelerin ihlallerin oluşmasını engelleyen bir kapsamda uygulanmadığı sonucuna varmaktadır.

63. İnsan hakları savunucuları ve kuruluşları, telefonlarının dinlendiğini, çalışmalarının izlendiğini ve üyelerinin takip edildiğini bildirmektedirler. Son Haziran ayında İstanbul'da kişisel bir piknik düzenleyen İnsan Hakları Derneği'nin birçok üyesi, cep telefonu üzerinden kendilerine ulaşan polisin, piknik alanına gelerek toplantı düzenlemek için izinlerinin olup olmadığını sorduğunu bildirdiler. İnsan hakları savunucuları, güvenlik güçlerinin izleme aracılığıyla elde ettiği bilgiler üzerinden kendilerine karşı davalar açtığını bildirmektedir. İstanbul Emniyet Müdürü, Özel Temsilciyle yaptığı görüşmede, istihbarat toplandığını yalanlamadı, ancak her şeyin kanunlara uygun olarak yapıldığını belirtti.

64. Savunucular, ayrıca, basın toplantılarının ve kamusal toplantıların sürekli olarak kalabalık bir polis grubu tarafından kayda alındığını ve katılımcıların fotoğraflarının çekildiğini bildirdiler. Kalabalık polis grubunun varlığı, halkın insan hakları vakalarına katılımını engellemekte ve savunuculara gözdağı vermektedir.

65. Basın açıklamaları, raporlar ve gösterilerle insan haklarına ilişkin endişelerin açıklanması, uygulamada hala engellerle karşılaşmaktadır. Örneğin 2003 Aralık ayında, İnsan Hakları Derneği tarafından, İnsan Hakları Günü'nü kutlamak için bastırılan ve dağıtılan, bir bölümü Kürtçe hazırlanmış posterlere, devletin bölünmez bütünlüğüne zarar verdiğini ortaya koyduğu ve bu yolla derneğin; etnik, dini, mezhepsel ve dinsel farklılıklar temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlıklar oluşturmaya çalıştığı gerekçesiyle Van Cumhuriyet Başsavcısı tarafından el konuldu. Posterlere, daha sonra Hakkâri, Adıyaman ve Mardin'de de el konuldu.

66. Türkiye'de gösterilerin denetimi, savunucular için bir endişe alanı olarak kalmaya devam etmektedir. Polis; savunuculardan sayıca fazla olduğu durumlarda, başta öğrenciler ve sendikalar olmak üzere, protestoculara karşı aşırı güç kullanmaya devam etmektedir. Ayrıca, gösteriler sırasında kötü muameleye uğradığını bildirenler, yapılan eylemi meşrulaştırmak için, sıklıkla, "güvenlik güçlerinin müdahalesine direnmekle" (md. 258) suçlanmaktadır. Otoriteler; kuvvetin, yalnızca gösteriler şiddet içermeye başladığı ya da kamu düzenini bozmaya dönüştüğü zaman kullanıldığını ifade etmekle birlikte, Özel Temsilci; kalabalığı

kontrol etme yöntemlerine ait sınırları göstermenin Devletin sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır.

67. Gösteriler için izin verilen yerlerde devam eden sınırlamalardan ötürü, birçok protesto yasadışı olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak, birçok insan hakları savunucusu yasadışı gösterilere katıldığı gerekçesiyle tutuklanmaktadır.

2. İdari Engeller

68. Özel Temsilcinin ziyareti sırasında, hala eski dernekler kanununa başvuruluyordu. Eski kanunun sistemine göre, kuruluşlar, yönetiminde ve çalışmalarında birçok idari engellerle karşılaşmaya devam ediyorlardı. Bir dernek kurmak için gerekli olan yasal şartlar açıkça ortadayken – yedi kişi (gerçek ya da tüzel), bir isim, bir logo, bir tüzük ve bir başvuru-savunucular, uygulamada, başvurularındaki önemsiz idari düzensizliklerden dolayı yasal takibatla sonuçlanabilen hantal bir idari prosedürle karşılaşmaktadırlar. İzmir İnsan Hakları Derneği'ne karşı, sunulan tüzüğünde hukuk düzeninde bulunmayan bazı maddelerin olması ve belirlenen üyelik aidatının yıllık değil de, aylık olması sebebiyle Cumhuriyet Başsavcısı tarafından 2003 yılında bir dava açıldı.

69. Kurumlar, yerel şubeler açma konusunda zorluklarla karşılaşmaya devam ettiklerini bildirmektedirler. Mazlumder, bir yerel üyenin yasal yerinin şubenin adresi olarak kullanılmasına izin verilmediğini ve ek masraflar gerektiren ayrı bir ofis açmak zorunda olduklarını bildirdi.

70. Yeni bir kurum oluşturabilmek ve bazı kamu hizmetlerinin üyeleri ile kesinleşmiş suçlardan mahkûm kişilerin dışında bu kurumlara üye olabilmek sınırlandırılmaya devam etmektedir. Her bir üyenin sabıka kaydını kontrol etmek, adreslerini ve kimlik kartlarını belgelemek gibi ihtiyaçlar, birçok üyesi ve şubesi olan büyük derneklerin iş yükünü özellikle kanıtlamaktadır. Bundan başka, 2003 yılında, STK üyeleriyle ilgili toplanan bilgiler kendilerine karşı yasal takibat amacıyla kullanılmaya devam etti.

3. STK Faaliyetlerinin İzlenmesi

71. Savunucuların faaliyetleri, Devlet otoriteleri tarafından yakın bir şekilde izlenmeye devam etmektedir. Hükümet Temsilcilerinin genel kurulları izleyerek kayıt ve not almalarını zorunlu kılan hükümler yeni dernekler kanunu ile kaldırıldı, fakat bu durum uygulamada sürmektedir. 3 Ekim 2004 günü, bir Hükümet Temsilcisi İnsan Hakları Derneği Ankara şubesinin toplantısına kayıt cihazlarıyla girmeye çalıştı. İnsan hakları savunucuları, güvenlik güçlerinin, sık sık, özel toplantılarda hazır bulunduğunu ve zaman zaman sayılarının STK üyelerinden fazla olduğunu bildirdiler. Birçok kuruluş, güvenlik güçlerinin hazır bulunan insanların kimlik kartlarını istediğini ve kimliklerini kaydettiğini belirtti.

72. Türkiye İnsan Hakları Vakfı; 2003 Haziran ayında iki sivil giyimli polis memurunun, Türk Hekimler Derneği ve Adli Tıp Bilimi Uzmanları Derneği'nin katılımıyla İstanbul Protokolü'ne ilişkin adli tıp pratisyenleri için düzenlenen bir semineri, yasadışı kuruluşların propagandasının yayılması gerekçesine dayanarak gözleme talebinde bulduklarını bildirdi. Organizasyon sahipleri, bu talebi reddettiler ve İzmir Valisi'ne bir şikâyette bulundular. Sonuç olarak, seminere katılan pratisyenlere ilişkin; eğitim sırasında PKK/KADEK adına

propaganda yapıldığı, Devletin manevi kişiliği ile alay edildiği ve güvenlik güçlerine hakaret edildiği gerekçelerine dayanarak bir soruşturma açıldı.

4. STK Amaçları

73. STK'ların sadece tüzüklerinde öngördükleri faaliyetleri yapabilecekleri kanunla belirlenmiştir. Neredeyse bütün savunucular, polisin ya da Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın yetkilerinin dışına çıktıklarına karar vermesinden ötürü, bazı faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları güçlükleri bildirmektedirler. Bir göçmenler kuruluşu olan Göç-Der'e, zorla yerinden edilenler üzerine bir rapor yayınladığı gerekçesiyle bir dava açıldı. Savunucular, bu hükümler altında, kuruluşların değişik insan hakları konuları üzerine çalışmak için birbirlerinin faaliyetlerine katılacakları platformlar oluşturmaya ihtiyaç duyduklarını bildirdiler. Yeni kanun, Dernekler Dairesi Başkanlığı tarafından bir nevi gözetim gibi görülmektedir.

74. Özel temsilci, ayrıca, öğretmen sendikaları gibi memur kuruluşlarının siyasal faaliyetlerde bulunmasının yasaklandığı konusunda bilgilendirildi. Bu hükmün, memurların sivil faaliyetlerde bulunmasını önlemek için geniş bir şekilde yorumlandığı bildirildi. Bir keresinde bu yasak, Irak'taki savaş karşıtı gösterilere katılmak isteyen memurlar için uygulandı ve bir başka olayda da, doğum izninin süresine dair sesini duyurmak isteyen öğretmenlere uygulandı.

5. Erişimsizlik

75. Birçok savunucu gözaltı merkezleri ile hapishanelere giremediklerini bildirmektedir. Örneğin, İzmir'de, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın bir isyanı izlemek üzere hapishaneye girişine izin verilmedi. Avukatlar, müvekkillerini ziyaret ettiklerinde bir protokol düzenlendiğini ve özellikle kadın avukatlara olmak üzere, zaman zaman küçük düşürücü olan üst araması yapıldığını bildirmektedirler. Savunucular, ayrıca, özellikle insan haklarına ilişkin istatistikler olmak üzere, resmi bilgilere ulaşmalarının da engellendiğini belirttiler.

76. Otoriteler, gözaltı merkezlerinin ve hapishanelerin Reform İzleme Komitesi tarafından şu anda izlenebildiğini belirttiler. Özel temsilci, bağımsız STK'lara da giriş hakkının verilmesi gerektiğini bildirmektedir.

6. Uluslararası İşbirliği ve Fon Temini

77. Mevcut mevzuata göre, Birleşmiş Milletler gibi yabancı kuruluşlarla toplantılar düzenlemek özel bir izin gerektirmektedir. İnsan hakları savunucuları, birçok durumda, Özel temsilciyle görüştikleri için aleyhlerine dava açılabilirliğini belirttiler. Diyarbakır Barosu, Ağustos 2004'te Avrupa Birliği'nden uzmanlarla birlikte bir toplantı düzenlediği için bir yazarlar kuruluşuna karşı açılmış olan davayı bildirmektedir. Benzer şekilde, Türk savunucular da yurtdışına davet edildiklerinde otoritelere haber vermek ve olay, davet eden kurum ile davet edilen kişiler hakkında kapsamlı bilgiler sağlamak zorundadırlar.

78. Ziyaret sırasında, fon sağlama konusu bir izin sistemiyle sıkı bir şekilde düzenlenmeye devam etmekteydi. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na ve yönetim kurulu üyelerine karşı;

internet üzerinden bağış topladıkları, raporlarını tercüme edip uluslararası insan hakları gözlemcilerine dağıttıkları, Birleşmiş Milletler Özel Raportörü'yle yargısız infaz ve keyfi tutuklamalar üzerine görüşüp bilgi sağladıkları, Avrupa Komisyonu İnsan Hakları Komiseriyle ve diğer insan hakları gözlemcileriyle izinsiz görüştükleri için 2860 No'lu kanunu ihlal ettiği gerekçesiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Temmuz 2003'te bir dava açıldı. Davanın üzerinden bir yıl geçtikten sonra, Müdürlük iddialarını kanıtlayamadığı için, 9 Mart 2004'te dava düşürüldü. Bu memnuniyet verici sonuca rağmen, kurumlara karşı sürdürülen bu tür yargılamaların insan hakları dernekleri üzerinde ciddi olumsuz etkileri olmaktadır.

D.Tacizlerin Yeni Biçimleri

1.Yasal İşlemler

79. Çatışmanın sona ermesinden beri tacizin yeni şekilleri ortaya çıktı. Bu konuda savunucular çeşitli davaları bildiren raporlar yayınlamıştır. İnsan Hakları Derneği 14 yıllık dönemde kuruluşlarındaki savunuculara karşı 300 dava açıldığını, son 3 yılda açılan dava sayısının ise 450'nin üzerinde bulunduğunu rapor etmiştir. Soruşturma olmaksızın savcılar tarafından derneğin birçok şubesine yönelik inceleme başlatıldığı da ayrıca ifade edilmiştir.

80.STK'ların kişisel olarak sorumlu yönetim kurulu üyeleri de çok sayıda tekrar eden kovuşturmayaya maruz kalmaktadır. İnsan Hakları Derneği'nin Diyarbakır başkanı, daha önceki şube başkanına karşı 56 dava dosyası olduğunu belirtti. Türkiye İnsan Hakları Vakfı üyesi bir doktor kendisi hakkında 60 dava bulunduğunu belirtti. İnsan Hakları Derneği başkan yardımcısı ve yasal yardım projesi başkanı, en az 87 dava ile karşılaştığını ifade etti.

81.Pek çok dava, izinsiz basın açıklamaları ile ilişkili olarak ifade özgürlüğü ile ilgili Ceza Kanununun maddelerine dayandırılmıştır. Bunlar, devleti ya da polisi tahkir etmek, bölücülüğü teşvik ya da terörist örgütleri desteklemek gibi suçlamaları içermektedir. Diğerleri işkence, azınlıklar ve ülke içinde yerinden edilmiş insanların davaları hakkında rapor yayınlamakla ilgilidir.

İnsan hakları ile alakalı makale yazmak ve yayınlamak hakkında da kovuşturma gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Eren Keskin ve Erdal Taş, günlük Yeni Gündem gazetesinin genel yayın yönetmenleri, işkence kurbanları ile ilgili olarak gazetede yayınladıkları açıklamalarla silahlı kuvvetleri aşışılama suçu ile madde 159 uyarınca suçlandılar.

82.Kürtçenin kamusal kullanımı ya da Kürtlerin kültürel haklarının teşviki de pek çok kovuşturmayaya temel teşkil etmektedir. Bir göç örgütü olan Giyav'ın 21 üyesi, 26 Şubat 2003 tarihinde "Kürtçe anadil" gibi basın açıklamalarına ilişkin olarak "yasadışı bir örgüte" yardım ve yataklık yapmaktan, 169. madde uyarınca yargılandı. Bir başka duruşmada, yasal düzenlemelere rağmen, Eğitim Sen Kürtçe eğitim ile ilişkili olarak 15 Eylül 2004 tarihinde suçlandı.

83.Diğer yasal kovuşturmalar, Ceza Kanununun 240. maddesine göre avukatlara karşı görevi kötüye kullanma suçlarını içermekteydi. 27 Kasım 2001 tarihinde müvekkilleri ile duruşma salonunda onlara saldıran jandarma arasına giren politik olarak muhalifleri temsil eden 27 avukat, tutukluları direnç göstermeye kışkırtmak ile suçlandı. Diyarbakır Barosu'ndan üç avukat da çatışma sırasında evleri yakılan köylülerin davaları ile ilgili çalışmalarıyla bağlantılı

olarak “yasal sorumluluğu suistimal ve görevi kötüye kullanma” suçlamaları ile Haziran 2003 tarihinde sorgulandı. Sendika üyeleri ve memurlara karşı açılan kovuşturmalar seyrekti. Bir davada, öğretmenler Irak’taki savaşa karşı Ankara’da yapılan gösteriye katıldıkları için, buldukları ilden ayrılma izinleri olmadığı gerekçesiyle inceleme geçirdi.

84. Bazı kovuşturmalar hapis cezası ile sonuçlanmıştır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı üyesi bir Doktor F- Tipi cezaevleri ile ilgili basın açıklamaları nedeniyle 18 ay hapis cezasına çarptırıldı. Pek çok kovuşturma para cezası veya beraatle sonuçlandı. Kovuşturmanın bu şekilde kötüye kullanımı, sonuçlarına bakmaksızın, zaman kaybı ve insan hakları savunucularının insan ve parasal kaynağının faaliyetlerinden uzaklaşması ile sonuçlanmaktadır. Savunucular bu tür saldırılara karşı dikkate değer vakit ve çaba sarf ettiklerini belirttiler ve bekleyen davaların izini sürmede güçlük çektiklerini itiraf ettiler.

2. Ağır Cezalar

85. Hapis cezasına yol açan dava sayısında azalma olmuştur fakat savunucular düzenli biçimde para cezasına çarptırılmıştır. Suçları ortadan kaldırmak yerine, birkaç reform hapis cezasını para cezası ile değiştirmiştir. İzmir İnsan Hakları Derneği Başkanı, her hafta değişik düzensizlikler için para cezası aldıklarını ifade etti. Buna ek olarak, birkaç mahkeme, savunuculara yönelik hapis cezalarını para cezalarına çevirmektedir. Örneğin, Göç Der başkanına verilen bir yıllık hapis cezası, kovuşturma süresince “iyi davranışından” ötürü 2000\$’ın üzerinde Amerikan dolarına çevrildi.

86. Sık ve ağır para cezaları, hem ilgili bireylerin hem de örgütlerin mali durumu için önemli uzun dönem sonuçlara yol açmaktadır. Pek çok ülkede örgütler, kendi yönetim kurulu üyelerini direkt sorumluluktan korumak için yasal kimlik edinmektedir, Medeni Kanununun 70. maddesine göre Türkiye’de bir derneğin tüm üyeleri para cezalarının ödenmesinde kişisel olarak sorumludur.

3. Mesleki Müeyyideler

87. Savunucular bundan başka yaptıkları iş nedeniyle mesleki müeyyidelere maruz kalmaktadır. Öğretmenler, sendika üyelerinin, sendika faaliyetleri nedeniyle terfilerinin reddedildiğini kaydetmiştir. Kamu işçilerinin örgütü KESK, bazı sendikasız işçilerin kendi işverenleri tarafından başka bir firmaya “ödünç verilerek” “iç sürgüne” gönderildiklerini ifade etti. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Profesör olan Şebnem Fincancı, işkence ile ilgili faaliyetlerine misilleme olarak Üniversitedeki makamından ve ardından Ulusal Adli Tıp Kurumundaki konumundan alındı. Başka bir davada bir avukat insan hakları çalışmasına bağlı olarak, suç nedeniyle mahkûm olduktan sonra, avukata Türk Barolar Birliği tarafından disiplin tedbiri uygulandı.

E. Reform Uygulamasının Yerel Seviyede Olmaması

88. Yasal reformlar savunuculara yönelik olan kovuşturmalarda düşüşe yol açarken, başlamış ve beklemekte olan davaların sayısı hala yüksektir. Merkezi seviyede, Hükümet savunucuların çalıştığı ortamı rahatlatacak bir reform politikası izlerken, öyle gözükmemektedir ki, reformun ruhu pratiğe dökme konusunda tüm seviyelere sızmamıştır.

Alternatif Yasal Hükümlerin Kullanımı

89. Genel olarak savcıların reformun uygulanmasında aktif olarak yer almadıkları görülmektedir. Yasamadaki düzenlemelere rağmen savunuculara karşı kovuşturmalar devam etmektedir. Bazı savcılar, düzenlenen kanunları engellemek için alternatif maddeler veya nitelikler kullanmaktadır ve insan hakları savunucuları için sınırlı bir ortam dayatmaktadır. Örneğin, 11 Şubat 2004 tarihinde Türkiye İnsan Hakları Vakfı üyeleri, İnsan Hakları Gününde Kürtçe afiş asmaktan Ceza Kanunu 536. madde uyarınca suçlanmıştır (Belediye bilbordlarına izinsiz afiş açmaktan). STK'larda Kürtçe kullanmayı yasaklayan hükmün iptal edilmesinden aylar sonra afişlerine el konulmuştur.

2. Yeni Hükümlerin Yorumlanmasındaki Sorunlar

90. Uygulamada, Türk Ceza Kanununun düzenlenen 159., 312. ve Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesinin uygulanması ve yorumlanması aynı biçimde olmamaktadır. Devlet kurumlarını ve politikalarını eleştiren veya belirli politik grupların açıklamalarını yayınlayan gazeteciler, yazarlar ve yayıncıların hapsedilmesini içeren ağır cezalar rapor edilmeye devam etmektedir. Yayınlar ve basılı materyal toplatıldı ve aynı bölgeden yayıncı ve basımcılara ağır cezalar verildi.

91. Örneğin, Mart 2002'de Ankara Cumhuriyet Savcısı, avukat Filiz Kalaycı, sadece hükümet politikaları veya devlet kurumlarını eleştiren açıklamaları dışında tutan 159. madde düzenlemesine rağmen, Cumhuriyet Gazetesindeki açıklamalarından dolayı Adalet Bakanlığını aşağılamak suçuyla itham edildi. Özel Raportör, Kalaycı'nın Mayıs 2003 tarihinde beraat etmesini memnuniyetle karşılarken, savcının reforma rağmen suçlamada baskı oluşturmaya yönelik kararının, kafa yapısında değişikliğe ihtiyaç olduğunu belirtir.

92. Bundan başka bazı yargıçlar da reformların uygulanması konusunda direnç göstermiştir. Haziran 2002'de Alp Ayan ve Mehmet Barındık, F-Tipi cezaevleri ile ilgili olarak bir basın açıklaması yapmak nedeniyle 159. madde uyarınca bir yıl hapse mahkûm edildi.

159. maddedeki yeni düzenlemeler karşısında, Temyiz Mahkemesi Ağustos 2002'deki İzmir mahkemesinin kararını iptal etti. 19 Haziran 2003 tarihinde dava İzmir Ağır Ceza mahkemesine geri döndü. Savcı, düzenlenen maddeye göre yapılan açıklamaların eleştirinin ötesine geçmediğinden savunucuların salıverilmesini talep ederken, İzmir mahkemesi kendi orijinal kararını tekrar etmeye karar verdi ve her iki kişiyi bir yıl hapse mahkûm etti. Yargı içindeki bu tutum, yerel seviyede somut değişikliği engellemektedir.

Güçlü İşaretlere Olan ihtiyaç

93. Düzenlenen yasamanın uygulanması ve yorumlanması, hakların tam olarak elde edilmesini sağlamak için uyumlu ve sistematik bir biçimde izlenmelidir.

94. Merkezi otoritelerin kendi reformlarının yerel olarak uygulanması için taktikler geliştirmeye ve yeni kanunlar içinde kurulan çerçevenin bir realite haline gelmesini sağlamak için yerel seviyede devlet aktörlerine güçlü sinyaller göndermeye ihtiyacı vardır. Gerektiğinde kanunun reformuna uygun yorumu, reformun özünün temelde hakların kullanılmasını

sağlayacak şekilde olması için genelgelerle açık hale getirilmelidir. Yargıçlar ve savcılar, yasamanın yasa koyucular tarafından uygulanmasını sağlamak için yeni kanun ve düzenlenmiş maddeler hakkında eğitilmelidir.

95. Sorumlu ihlal faillerinin durdurulmasına ihtiyaç vardır. Devlet memurları tarafından özellikle insan hakları savunucularına yönelik cezasız kalan ihlaller hala yüksektir. Güvenlik güçlerini kovuşturan idari otorite kaldırıldığından (yargısız infaz iddiaları hariç) ve birkaç ilde gösterilen çabalara rağmen, devlet memurlarının suçlanması, yargılanması ve mahkûm edilmesi hala çok düşüktür.

96. Özel Temsilci, özellikle İzmir'de kamu görevlilerinin görevlerini kötüye kullandıkları iddialarının araştırılması ve disiplin soruşturması başlatılması bilgilerini not eder. Bununla beraber İzmir Barosu verilerine göre işkence ve kötü muamele iddiasıyla açılan 115 davadan bugüne kadar 36 dava sonuçlanabilmiştir. 154 polisin yargılandığı davalarda sadece 9 memur mahkûmiyet almış, bunlardan 6'sının cezası ertelenmiş ve 145 kişi beraat etmiştir. Oysa insan hakları ihlallerinin önleminde tam ve etkili yasal süreçlerin başlatılacağı güvencesi verilmişti.

97. Bu duruma hükümetin karışık mesajları yol açmaktadır. Bir başka şekilde hükümet insan haklarına saygıyı artırmak için işkenceye sıfır tolerans gösterileceğini vurgularken diğer yandan cezasızlığın ortadan kaldırılması bakımından ciddi yasal adımlar gözlenmemektedir.

F. Direnç Noktaları

98. Özel Temsilci, hükümeti insan haklarını da kapsayan reformların sürdürülmesi konusunda cesaretlendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, devlet içindeki direnç noktalarını da gözlemlemektedir.

99. Genel olarak resmi çevrelerin insan hakları savunucularına karşı düşmanca tutumlarının devam etmekte olduğu görülmektedir. Üst düzey görevlilerin insan hakları örgütlerinin çalışmalarına karşı önyargılı tutumları sürmektedir. Savcılar ve Vâililik görevlilerinin bir bölümü ile emniyet müdürlerinden biri, Özel Temsilci ile yapılan toplantıda insan hakları savunucularını terörist örgütlerle bağlantılı olmakla suçlamışlardır. Bingöl Vali Yardımcısı, İnsan Hakları Derneğini kastederek, bu derneğin halka yardımcı olmayan fakat ortalığı karıştıran bir dernek olduğunu söylemiştir. Bazı emniyet müdürleri ise insan hakları örgütlerinin PKK tarafından desteklendiğini iddia etmişlerdir. Diğer bir bölümü ise iyi tanınan kimi insan hakları gruplarının PKK'nın silahlarını gizlemekte olduklarını ileri sürmüşlerdir. İnsan hakları savunucularının şiddete karıştıkları ya da terörist faaliyetler nedeniyle mahkûm olduklarına dair bir bilginin mevcut olmadığını belirtmek gerekir.

100. İnsan hakları savunucuları, devlete karşı "önyargılı" insan hakları sorunlarını abartan "ideolojik" ve gelişmeyi kabullenmek istemeyen örgütler olarak algılanmışlardır. Diğer aktörlerin yanı sıra özellikle güvenlik güçleri ve savcılar, insan hakları savunucularını toplum içinde pozitif bir güç olarak kabullenmek konusunda daha büyük bir çekimserlik göstermişler ve devlet aygıtı içindekilerin çoğu onları devletin korunması gereken potansiyel bir tehdit olarak görmeye devam etmişlerdir.

101. Özel temsilci en üst düzeydeki Türk yetkililerin bile sivil toplumun rolünü devletin politikalarını yürütmesine yönelik araçlar sağlamak şeklinde algılamalarını da aynı şekilde şaşırtıcı bulmuştur. Hükümet tarafından desteklenen konularda çalışan örgütlerin, örneğin

kadın örgütleri, daha az zorluklarla karşılaştıkları rapor edilmiştir. Diyarbakır'da töre cinayeti üzerine çalışan örgütlerin polisten yardım bile aldıklarını rapor etmiştir. Buna karşılık, hükümet politikalarını eleştiren HDK'lar faaliyetlerinin engellenmesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Özel Temsilci, sivil toplumla hükümet arasındaki diyalogun gelişmesini teşvik etmekle birlikte, insan hakları savunucularının icra etmek durumunda oldukları özel ve bağımsız bir rol olduğunu vurgular. Hükümet ve STK arasındaki işbirliği onların devlet organlarına katılması veya hükümet tarafından desteklenen proje ve politikaların uygulamaları anlamına gelmez.

102. Savunucular, gittikçe artan bir şekilde Devlet müzakereleri ve örgütlerine davet edildiklerini kabul etmektedir. Bununla birlikte, neredeyse tüm insan hakları savunucuları reform paketleri konusundaki müzakerelere dâhil edilmemelerinden duydukları hayal kırıklığını ifade etmiştir. Genel olarak şimdiye kadar müzakere inisiyatiflerinin şekli ve katkılarını yansıtmadığını düşünmektedirler. Müzakerenin sivil toplumla gerçek bir diyalogu sağlayabilmesi için daha geniş kapsamlı olması ve iyi yönetilmesi gerekir. Devlet yetkililerinin sürekli tacizleri, savunucuları devletle yapıcı bir diyalogu kucaklamak konusunda tereddütlü kılmaktadır.

103. Medya da raporlarında savunucuları saygısızca tasvir etmeye devam etmektedir. Özel Temsilci, insan hakları savunucuları ve durumlar hakkında kolektif algıların oluşumunda medyanın rolünün altını çizer. Raporlar savunucuları tehdit olarak tarif ettiği sürece, tacizler toplum tarafından meşru algılanmaya devam edecektir.

III. EN ÇOK ETKİLENEN SAVUNUCU GRUPLARI

104. Türkiye'de bütün insan hakları savunucuları sıkıntı çekmesine karşın Devlet, bazı meselelerde özel bir hassasiyet göstermiştir. Azınlık sorunları üzerine çalışan savunucular güneydoğudaki şiddet bağlamında hükümetten nispetsiz şekilde tacize uğramışlardır. Yetkililer genellikle, benzer bölgesel ve etnik kimliği paylaşan grupların sosyal ve kültürel haklarını barışçı bir şekilde insan haklarını savunanlarla, böyle bir söylemi kendi politikaları için kullanan silahlı grupları ayırmakta genellikle başarısız olmuştur.

105. Sosyal ve ekonomik haklar üzerine çalışan savunucular, özellikle sendikalar bünyesindekiler, 'solcu' olarak nitelendirilen kimseler üzerinde hükümetin baskı kurması nedeniyle nispetsiz şekilde sıkıntı çekmişlerdir. Çalışma hayatına ilişkin haklar konusunda mücadele edenlerin diğer haklar üzerinde çalışanlara nazaran daha büyük sıkıntı çektikleri rapor edilmiştir.

106. İfade hürriyeti ve örgütlenme özgürlüğü gibi daha büyük özgürlükler üzerinde çalışan demokrasi hakları aktivistleri de faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Özellikle, işkence davalarıyla meşgul olan doktorlar gibi, eleştiriler formüle eden ve reformlara rağmen daha ileri değişim taleplerini dile getiren savunucular hükümetin saldırılarına maruz kalmışlardır. Özel Temsilci, hükümetin özellikle yürütülen veya teklif edilen reformlarla ilgili olarak sivil toplum tarafından dile getirilen politikalarının kamu tarafından sorgulanmasına karşı hala direnç gösterdiğini gözlemlemektedir. Bununla birlikte, reformlar temelinde gerçekleşen etkili değişimleri izlemenin ve tamamlanmamış uygulamalara veya pozitif değişim meydana getirmeyen reformlara karşı kaygıları dile getirmenin insan hakları savunucularının görevi olduğunu not eder.

IV SONUÇLAR VE TAVSİYELER

107. Özel Temsilci, hükümetin taahhüt ettiği reformlarla ilgili süreçten memnuniyet duyar. Temsilci, özellikle örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğü alanındaki yasal reformların etkileyici olduğunu belirtir. Bu değişikliklerin insan hakları savunucularının çalışmakta oldukları alanda rahatlamalarına katkıda bulunacağını düşünür. Temsilci, yeni hazırlanan dernekler yasa taslağının son halinin insan hakları lehine atılmış pozitif bir adım olmasından memnuniyet duyar.

108. Temsilci, hükümetin insan haklarının korunması için devlet bünyesinde oluşturulan mekanizmalar ve gerçek insan hakları kültürünün gelişmesi yönündeki politika ve inisiyatifini olumlu karşılar. Temsilci, özellikle, Dernekler Dairesinin kurulmasını memnuniyetle karşılarken ulusal bağımsız insan hakları komisyonunun biran önce kurulmasını umar. Ayrıca temel hakların korunmasındaki pozitif rolünü kullanmaya başlayan ülkenin en yüksek mahkemelerinin tutumunu cesaretlendirici bulur.

109. Temsilci son dört yılda dikkat çekici şekilde özellikle insan hakları savunucularının fiziksel güvenliklerinin sağlanmasında ileri adımların atıldığını görmekten sevinç duyar. Tutuklamalar ve hapislik ile işkence, saldırı ve öldürmeler konusunda insan hakları savunucularının raporlarındaki veriler bu iyileşmenin yaşandığını gösterir.

110. Temsilci bu reform sürecinin ülkedeki insan hakları örgütlerinin algılanmasında ve insan hakları savunucularının durumunda güçlü potansiyel değişikliklere yol açacağına inanır. Bununla birlikte Temsilci, kurumsal yönetimin tüm aşamalarında reformların uygulanmaması halinde değişimin tamamen duracağına dikkat çeker.

111. Özel Temsilci bu konuda Hükümete uluslararası insan hakları standartlarına tamamen uyulması yönünde uyarılarda bulunur. Temsilci Hükümete yönelik özellikle şu çağrılarda bulunmaktadır:

- a) İfade özgürlüğüne tam güvence sağlanmasında hukukun tekrar gözden geçirilmesi;
- b) İnsan haklarının savunulmasındaki tüm çalışmaların istisna kabul edilerek ulusal güvenliğin yeniden yorumlanması;
- c) İşçi hakları ve sosyal hakların serbestçe savunulması bakımından toplu sözleşme haklarının sağlanması ve sendikaların işleyişine dair hukuki düzenlemenin gerçekleştirilmesi;
- d) Savunucuların kültür ve inanç özgürlüğü alanlarında serbestçe çalışabilmeleri için ek reformlar düzenlenmesi;
- e) Sendikal etkinlikler ve sivil faaliyetlerin özgürce yapılabilmesi için yasaların gözden geçirilmesi;
- f) Toplanma özgürlüğü ile ilgili tam hukuki güvencelerin sağlanması için ek düzenleme yapılması;

112. Temsilci, örgütlenme özgürlüğü ile ilgili yeni yasanın insan haklarının savunulmasına yardım eden etkili bir yönü bulunduğunu kabul ederken hükümetin şunları sağlamasını teşvik etmektedir:

- a) Sivil Toplum Örgütlerinin kurulmasında idari süreçlerin kolaylaştırılması;
- b) Kanuni düzensizliklerin ağır para cezaları veya suç isnadı ile sonuçlanmaması;

- c) İnsan Hakları Örgütlerinin anlamsız kısıtlamalar olmaksızın ulusal ve uluslararası etkinliklere katılabilmeleri ve fon alabilmeleri;
- d) Resmi makamların STK'ların faaliyet alanını genişleten yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesi;
- e) STK yöneticileri ile ilgili kişisel sorumlulukların kaldırılması hakkında düzenleme yapılması;

113. Temsilci, devlet bünyesinde insan haklarının gerçek kültürünün oluşması yönünde hükümeti ilave çaba harcama yönünde teşvik eder ve Dernekler Daire Başkanlığı çalışanlarının yeni yasa konusunda ve özellikle insan hakları savunucuları ile ilgili uluslararası hukukun seçilmiş araçları hakkında eğitilmeleri için tavsiyede bulunur.

114. Özel Temsilci, insan hakları kurullarının hükümet ve STK'lar arasında önemli bir iletişim kurmada başarılı olabileceğine inanır. Temsilci hükümete, yerel düzeyde insan hakları ihlallerinin önlenmesinde insan hakları kurullarının işlevselliği ve faydalılığının gözden geçirilmesini önerir.

115. Özel Temsilci insan hakları savunucularına yönelik saldırıların devam etmesinden derin endişe duymaktadır ve hükümeti insan hakları savunucularının karalanmasına yönelik eylemleri sona erdirmeye davet etmektedir. Özellikle şu tavsiyelerde bulunur:

- a) İnsan hakları örgütleri ve savunucuların istihbarat birimleri tarafından izlenmesine son verilmesi;
- b) İnsan hakları örgütlerinin amaçlarının resmi açıklamalarla meşruluğunun sorgulanmasından vazgeçilmesi;
- c) Savunucuların gözaltı merkezlerine girişlerine tam olarak izin verilmesi ve istatistikî verilerin hükümete iletilmesinin sağlanması;
- d) İnsan hakları savunucularının karşı misillemeye maruz bırakılmaksızın uluslararası ilişkilerini sürdürebilmelerinin sağlanması;

116. Özel Temsilci, devletin insan hakları savunucularını potansiyel tehdit olarak algılamayı sürdürmesinden derin kaygı duymaktadır. Temsilci, devlet yetkililerine çağrıda bulunarak insan hakları savunucularının medya ve halka açık yayın yoluyla aşığılanmasına ve karalanmasına son vermeye davet etmektedir.

117. Özel Temsilci, karşılıklı şüphelerin giderilmesi bakımından insan hakları örgütleri ile hükümet arasındaki diyalogun önemine inanmaktadır. Bu konuda, Temsilci her iki tarafın yapıcı diyaloga olan ihtiyacı ve medyada Türk sivil toplumu tarafından insan haklarının desteklenmesi ve insan hakları savunucularının çalışmalarına daha çok kolaylık gösterilmesi yönünde çağrıda bulunmaktadır. Temsilci hükümeti şunların sağlanması için cesaretlendirmektedir:

- a) İnsan haklarına güvenilir ve faydalı olarak erişimin sağlanması;
- b) İnsan haklarının korunması ve ilerletilmesi için yeni mevzuat üzerinde ciddi müzakereler yapılması;

118. Temsilci, hükümetin devam eden değişim sürecinde sivil toplumu ortak olarak görmesi ve eleştirileri hoşgörüyü karşılanmasını beklemektedir. Bu sıfatla Temsilci, reform sürecinin nasıl yerine getirileceği ve insan hakları sorunlarının ne şekilde çözüleceği konularında yapıcı

tartışmaların yapılması ve devlet politikalarının etkilerinin değerlendirilmesinde STK raporlarının kullanılması için hükümeti teşvik etmektedir.

119. Temsilci, hükümetin reformları süratle uygulamasını ve tüm kurumsal düzeylerde reform sürecinden güçlü sonuçlar çıkarılmasını istemektedir. Özellikle şu çağrıda bulunmaktadır:

- a) Pratikte hukuka başvurunun nasıl yapılacağına dair talimatların verilmesi, genelgelerin yayınlanması;
- b) Özellikle ifade özgürlüğü davaları olmak üzere mahkeme tarafından alınan yeni kararların uygulamasının izlenmesi;
- c) Yeni yasaların hedefleri doğrultusunda Vâililik, güvenlik güçleri ve yargı mensuplarının eğitiminin artması;
- d) Özellikle azınlık hakları, sosyal haklar, temel özgürlükler ve demokratik reformlar alanındaki eleştirilerin hoşgörü ile karşılanması;

120. Özel Temsilci insan hakları ihlallerinin araştırılmasında gösterilen çabanın farkındadır. Ancak insan hakları ihlallerinde cezasızlığın hala üst düzeyde olması, Temsilcinin kaygılarının varlığını korumasına yol açmaktadır. Temsilci, insan hakları ihlalleri ile ilgili sorumluluk ve ihtiyaç duyulan önlemlerin alınması için hükümete bu çağrılarını iletmektedir. Özellikle görevini kötüye kullandığından şüphelenilen şahısların suçlu bulunmaları halinde derhal görevlerinden el çektirilmeleri için çağrıda bulunmaktadır.

121. Özel Temsilci, insan hakları savunucuları ve onların örgütlerine karşı açılan birçok soruşturmadan derin kaygı duymaktadır.

122. Temsilci, sürmekte olan reformlar karşısında, yargı mensuplarının ve özellikle savcılarının insan hakları savunucularına karşı açılan haksız davalarda sınırlama yetkisini kullanması için çağrıda bulunmaktadır.

123. Temsilci insan hakları savunucularına karşı süren tacizlerin sona erdirilmesini hükümetten talep eder. Özellikle;

- a) İnsan hakları savunucularının durumunu kolaylaştırmak bakımından savunuculara karşı açılan soruşturmaların yeniden gözden geçirilip mümkünse soruşturmaların askıya alınmasını tavsiye eder;
- b) İnsan hakları savunucularına ve onların eylemlerine karşı başlatılan soruşturmaların çok uzun tutulmaması için çağrıda bulunur;
- c) Uluslararası tanınmış insan hakları faaliyetleri ile yasadışı eylemleri birbirinden ayırabilmek bakımından bölgesel resmi makamlar, güvenlik güçleri ve yargı mensuplarının eğitilmelerini tavsiye eder. Bilhassa, insan hakları savunucularının çalışmalarını tam olarak kavrayabilmek için İnsan Hakları Savunucuları Deklarasyonu konusunda eğitimi önerir. 3

Notlar

1 Raporda Özel Temsilci insan hakları savunucularının durumunu değerlendiren bağlam içinde PKK'ya değinmiştir. Raporda PKK için herhangi bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmamıştır.

2 İçişleri Bakanlığının 17 Ağustos 2004 tarihinde yayınlanan genelgesinde jandarma ve polis eğitim programlarının uygulanması, orantısız güç kullanımının önlenmesi gibi başlıklar altında yerel yöneticiler ile Vâtiler ve güvenlik personelinin eğitilmesi öngörülmektedir. Ayrıca orantısız güç kullanan güvenli mensupları hakkında yapılacak disiplin işlemleri ile ilgili talimatlar da yayınlanmıştır.

2004/100 No'lu ve 11 Mayıs 2004 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesine göre somut suç unsuru taşımadıkça derneklerin bağlı oldukları dernekler yasası kapsamında düzenledikleri kapalı yer toplantıları, genel kurullar, gösteri yürüyüşleri ve basın toplantılarında kolluk güçleri fotoğraf veya kamera ile kayıt yapamazlar.

2004/139 No'lu ve 18 Ekim 2004 tarihli genelge, bölge valilerine AB müktesebatında yer alan insan hakları savunucularının faaliyetlerinin kolaylaştırılması, sivil toplum ile resmi yönetimler arasında düzenli diyalog ortamının sağlanması sorumluluğunu vermektedir.

3 Rapordaki yorumlarda Hükümet Özel Temsilciyi Adalet Bakanlığı tarafından düzenlenen ve bazen yabancı kuruluşlarla uygulanan yoğun eğitim programları hakkında bilgilendirdi. 2004 yılında 9 bin Hâkim ve Savcı 9 farklı bölgede Avrupa Konseyi ve Adalet Bakanlığının ortaklaşa düzenlediği seminerlere katılmıştır. Buna rağmen Temsilci, eğitim programının yararları ve etkileri hakkında bilgi alabilmek için Adalet Bakanlığıyla görüşme fırsatı bulamamaktan üzüntü duymuştur.

Görüşme Listesi

RESMİ GÖRÜŞMELER

Merkezi Düzey

Hükümet ve Parlamento

Dışişleri Bakanı, Başbakan Yardımcısı, H.E. Abdullah Gül

İnsan Hakları ve Avrupa Konseyi İşlerinden Sorumlu Genel Direktör Yardımcısı, Erdoğan İşcan

İçişleri Bakanı H.E. Abdulkadir Aksu

Dernekler Dairesi Başkanı, Dr. Şentürk Uzun

Başbakanlık İnsan Hakları Departmanı Başkanı, Vahit Bıçak

TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı, Mr. Mehmet Elkatmış

Yargı

Anayasa Mahkemesi Başkanı

Temyiz Mahkemesi Başkan Yardımcısı, Mater Kaban

Temyiz Mahkemesi Başsavcısı, Nuri Ok

Bölgeler

Bingöl

Vali Yardımcısı

Emniyet Müdürü, Mehmet Gülnaz

Diyarbakır

Vali, Efkân Ala

Emniyet Müdürü, Orhan Okur

Büyükşehir Belediye Başkanı, Osman Baydemir

Başsavcı, Hüseyin Canan

İstanbul

Vali, Muammer Güler

Emniyet Müdürü, Celalettin Cerrah

Büyükşehir Belediye Başkanı, Kadir Topbaş

Başsavcı, Aykut Cengiz Engin

İzmir

Vali, Yusuf Ziya Göksu

Emniyet Müdürü, Halil Tatas

Büyükşehir Belediye Başkanı, Mr. Aziz Kocaoglu

Başsavcı, Emin Özler

ULUSLARARASI KURULUŞLAR

ILO

Gülay Aslantepe, Başkan

FAO

Nadir Doumandji, Temsilci

UNDP

Jakob Simonsen, BM Yerleşik Koordinatörü

Sarah Poole, UNDP Yerleşik Temsilci Yardımcısı

UNFPA

Anne Birgitte Albrechtsen, Temsilci

UNHCR

Gesche Karrenbrock, Temsilci

UNIDO

Celal Armangil, Ulusal Direktör

UNICEF

Edmond McLoughney, Temsilci

UNRC SO

Halide Çaylan

WFP

Eveleyn Togbe, Acil Durum Koordinatörü

WHO

Mehmet Konaş, İrtibat Görevlisi

DİPLOMATİK TOPLUM

Avusturya

Christian Steiner (Bakan)

Estonya

Mart Volmer (Büyükelçi)

Fransa

Elizabeth Barsaq (Misyon Başkan Yrd)

Almanya

Harold Schindler (Konsolos Yrd)

Yunanistan

Efthymios Pantzopoulos

İtalya

Enrico Valvo (Birinci Sekreter)

Hollanda

Eric Boer (Konsolosluk Görevlisi)

Polonya

Patricia Ozcan (intern)

Slovakya

(isim belirtilmedi)

İsveç

Anne Dismorr (Büyükelçi)

İngiltere

Chris Bradley (İkinci Sekreter)

ABD

Philip Kaplan (İkinci Sekreter)

Avrupa Birliği

Donata Maccelli (Siyasi Görevli)

Martin Dawson (Birinci Sekreter)

SİVİL TOPLUM

İnsan Hakları Örgütleri

Amnesty International Türkiye, Ankara

Gç Der, Diyarbakır

İnsan Hakları Derneği, Ankara

İnsan Hakları Derneği Şubeleri, Bingöl, Muş, Diyarbakır, İzmir ve İstanbul

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Ankara

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Şubeleri, Diyarbakır, İzmir ve İstanbul

Mazlum Der, Ankara

TUHAD, Diyarbakır

Sendikalar

Eđitimsen, Diyarbakır

Hak İs, Ankara

KESK, İstanbul

Türk İs, Ankara

Hukuk Kuruluşları

Türkiye Barolar Birliği, Ankara

Barolar; Diyarbakır, İzmir, İstanbul

Çađdaş Hukukçular Derneği, Ankara

Medya Kuruluşları

Türk Basın Kurumu, İstanbul

Çađdaş Gazeteciler Derneği, Ankara

Hekim Örgütleri

Türk Tabipler Birliği, İstanbul Şb

Türk Tabipler Birliği, Diyarbakır Şb

Kadın Örgütleri

KADER, İstanbul

KAMER, Diyarbakır

Mor Çatı, İstanbul

Barış Anneleri Girişimi, Diyarbakır

Selis, Diyarbakır

Gay ve Lezbiyen Örgütleri

Kaos GL, Ankara

İnsanca Yaşam Platformu, Ankara

Platformlar ve Girişimler

Savaş Karşıtı Platform, Ankara

Düşünce Suçuna Karşı Girişim, İstanbul

Diğer Kuruluşlar

Mezopotamya Kültür Merkezi, İstanbul

Bireysel

Baskın Oran, Ankara Siyasal Bilgiler Fakóltesi

Prof. Şebnem Fincancı, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakóltesi

Orhan Kemal Cengiz, Avukat, İzmir